

تجربہ
تخصص اور

امام علیؑ

ارزش گھر گرس به مقدار دانایی

نسخ البلاغ، حکمت ۸۱

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

پیش گفتار

با عرض سلام و ادب و احترام خدمت شما طلاب ارجمند.

پیشاپیش آغاز سال ۱۳۹۷ هجری خورشیدی را خدمتتون تبریک و تهنیت عرض می‌کنم. این شاء الله که سالی پر بار از علم و معنویت را پیش رو داشته باشد.

به کارگاه علمی «نوروزانه» خوش آمدید.

جزوه ای که در پیش روی شما قرار دارد، یک کارگاه کوچک علمی است که خوبه خودتان، این کارگاه را در ایام تعطیلات واسه خودتان برگزار کنید، در آن شرکت کنید و خودتان استاد و راهنمای خودتان هم باشید. جالب می‌شه!

اما چه کارگاهی؟! کارگاه تجزیه و ترکیب؛ همانی که جایش در حوزه های علمیه بسیار خالی است و فقط در یک مدت کوتاهی، قدری به آن پرداخته می‌شود.

خوب! قبل از اینکه وارد کارگاهمون بشیم، یک مقدمه ای کوتاهی را خدمت شما دوستان عرض کنم.

همان طور که می‌دانید؛ هدف اصلی یادگیری ادبیات عرب، ترجمه و فهم عبارات قرآنی و روایی می‌باشد. لذا جهت تحقق این هدف، باید بر روی قواعد ادبیات عرب تسلط کامل داشته باشیم؛ و باید از همان ابتدای یادگیری ادبیات عرب، معلومات خودمان را با انجام تمرینات مستمر، کاربردی کنیم.

ترجمه عبارات از حیثی بر دو قسم، تقسیم می‌شود:

الف) عادی: لازمه آن تسلط بر روی قواعد صرفی و نحوی می‌باشد.

ب) دقیق: لازمه آن تسلط بر روی قواعد صرفی و نحوی و بلاغت (معانی، بیان، بدیع) می‌باشد.

این کارگاه، با دارا بودن ۲۵ کاربرگ تمرین (۱۵ کاربرگ مرور صرف و ۱۰ کاربرگ تجزیه و ترکیب)، به مهارت ترجمه عادی عبارات کبه شما عزیزان کمک خواهد کرد.

تجزیه و ترکیب

تجزیه، در لغت به معنای جزء جزء کردن چیزی است و در اصطلاح به آن بیان ویژگی های صرفی کلمات عربی می‌گویند.

ترکیب، در اصطلاح به معنای به هم پیوسته کردن و در آمیختن است و در اصطلاح به آن بیان ویژگی های نحوی کلمات عربی و مشخص کردن نقش کلمات در جمله می‌گویند.

اهمیت تجزیه و ترکیب

از مهمترین راهکارها در یادگیری و تسلط به ادبیات عرب، انجام مستمر تجزیه و ترکیب جملات، آیات و روایات می‌باشد. لذا انجام مستمر این امر فواید ارزشمندی دارد؛ از قبیل:

۱. تثبیت آموخته ها و تسلط بر آن
۲. تعمیق آموخته ها
۳. شناخت نسبی مطالب مهم علوم صرف و نحو
۴. افزایش انگیزه تحصیلی
۵. افزایش پویایی ذهن (تقویت فهم تحلیلی)

خوب اگه موافق باشین وارد کارگاهمون بشیم... الهی به امید تو

مرحله اول: مروری بر قواعد صرفی

برای آگاهی از معنای کلمه باید از معنای حروف اصلی و معنای ساختار آن آگاه شویم بیان معنای حروف اصلی (ماده کلمه) به عهده علم لغت و بیان معنای ساختار آن (هیئت کلمه) به عهده علم صرف است. در بخش تجزیه و ترکیب به دو علم صرف و نحو نیاز داریم و از آنجایی که علم صرف قدری ممکن است به فراموشی سپرده شده باشد، بر آنیم که قبل از شروع تجزیه و ترکیب، چند جلسه ای را جهت مرور قواعد صرفی، تمارینی را انجام دهیم.

« جدول بودجه بندی هر کاربرگ کارگاه صرف »

کاربرگ	بخش	موضوع	کاربرگ	بخش	موضوع
۱	فعل	قواعد وزن	۱۰	فعل	حالات فعل مضارع
۲	فعل	فعل معلوم ثلاثی مجرد	۱۱	فعل	ابواب غیر ثلاثی مجرد
۳	فعل	فعل مجهول ثلاثی مجرد ۱ (متعدی به نفسه)	۱۲	فعل	معانی ابواب غیر ثلاثی مجرد
۴	فعل	فعل مجهول ثلاثی مجرد ۲ (متعدی به حرف جر)	۱۳	اسم	قواعد اعلال مختص اسم
۵	فعل	مضاعف ۱ (قواعد ادغام)	۱۴	اسم	مشتقات هشت گانه
۶	فعل	مضاعف ۲ (فعل مضاعف ثلاثی مجرد)	۱۵	اسم	اسم متصرف
۷	فعل	مهموز (قواعد تخفیف همزه)			
۸	فعل	قواعد اعلال			
۹	فعل	لغت (واژه یابی - واژه شناسی)			

«کاربـــ شماره اـــرگ»

بخش: کارگاه صرف   عنوان اصلی: فعل   عنوان جزئی: قواعد وزن

۱. جدول زیر را کامل کنید.

وزن	حروف اصلی	مضاعف	مهموز	لفیف مقرون	لفیف مفروق	ناقص	اجوف	مثال	سالم	اصل کلمه	کلمه	پیشرفت نسبی
										مِوقَات	مِیقات	متوسط
										یَرْمِیونَ	یَرْمونَ	
										نَزِیدَ	نَزید	
										لِیَطْمَئِنَ	لِیَطْمَئِنَّ	خوب
										أَدْعُوهُنَّ	أَدْعُهُنَّ	
										یَأْتِیَنکَ	یَأْتِیَنکَ	عالی
										تَحَاضُّونَ	تَحَاضُّونَ	
										یَیْأَسُ	یَیْأَسُ	

امیرالمومنین علی (علیه السلام):

«علوم چهار قسمند: علم فقه برای دین ها و علم طب برای بدن ها و علم نحو برای زبان ها و علم نجوم برای شناخت زمان ها»^۱

^۱ مستدرک الوسائل، ج ۴، ص ۲۷۸

«کارب— شماره ۲—رگ»

بخش: کارگاه صرف	عنوان اصلی: فعل	عنوان جزئی: فعل معلوم ثلاثی مجرد
-----------------	-----------------	----------------------------------

۱- با توجه به آیات زیر به سوالات جواب دهید.

وَاحْطَلُ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِي ﴿٢٧ طه﴾

فَاذْكُرُونِي اذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢ بقره﴾

وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا ... ﴿٣١ نور﴾

فَانطَلَقَا حَتَّىٰ اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ اَقْتَلْتَنِي نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَّقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُّكْرًا ﴿٧٤ كهف﴾

وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ﴿٢ انشراح﴾

بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَبْطِئُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٤٠ انبياء﴾

الف) افعال ثلاثی مجرد معلوم را با خط کشیدن ذیل آنها مشخص کنید و نوع فعل (ماضی و مضارع و امر) را مشخص کنید.

ب) از بین افعال مشخص شده، افعال زیر را استخراج کرده و سپس اطلاعات خواسته شده در جدول را پر کنید.

ماضی: صیغه ۱۴ و ۲ مضارع: ص ۶ مضاعف و ص ۴ مهموز امر: ص ۹ و ۷ مضاعف

فعل	حروف اصلی	وزن	نوع کلمه	ضمیر	باب مثلاً نَصَرَ يَنْصُرُ	معنای فعل
۱						
۲						
۳						
۴						
۵						
۶						

«کارب— شماره ۳—رگ»

بخش: کارگاه صرف   عنوان اصلی: فعل   عنوان جزئی: فعل مجهول ثلاثی مجرد (مجهول متعدی به نفسه)

۱- با توجه به آیات زیر به سوالات جواب دهید.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ
وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٩ احزاب﴾

وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٠ عنكبوت﴾

خُذُوهُ فَاعْتَلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧ دخان﴾

فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢ غافر﴾

...وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ... ﴿٥٣ احزاب﴾

وَعَرِّضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٨ كهف﴾

وَنَصَرْنَا هُم مِّنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَعْرِضْنَا هُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧ انبياء﴾

الف) افعال ثلاثی مجرد را با خط کشیدن ذیل آنها مشخص کنید و نوع فعل (ماضی و مضارع و امر و معلوم و مجهول) را مشخص کنید.

ب) از بین افعال مشخص شده، افعال زیر را استخراج کرده و سپس اطلاعات خواسته شده در جدول را پر کنید.

مضارع مجهول سالم ص ۶ / امر سالم ص ۹ / مضارع ص ۱ / مضارع مجهول ص ۳ / ماضی مهموز غیر معتل ص ۹ / ماضی

مجهول ص ۳ / ماضی معلوم ص ۱۴

فعل معلوم	حروف اصلی	نوع کلمه	فعل مجهول	نائب فاعل	شماره صیغه مجهول	وزن مجهول	معنای معلوم	معنای مجهول	
۱									
۲									
۳									
۴									
۵									
۶									
۷									

«کارب— شماره ۴—رگ»

بخش: کارگاه صرف **عنوان اصلی:** فعل **عنوان جزئی:** فعل مجهول ثلاثی مجرد (مجهول متعدی به حرف جرّ)

۱- باتوجه به عبارات زیر به سوالات پاسخ دهید.

فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨ نور﴾

وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبَرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذَكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿٧١ يونس﴾

قال علي (عليه السلام): مَنْ قَعَدَ بِهِ الْعَقْلُ قَامَ بِهِ الْجَهْلُ (غررالحكم ص ٥٥)

عن أنس بن مالك قال: لَمَّا قُتِلَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ (عليه السلام) جِيءَ بِرَأْسِهِ إِلَى ابْنِ زِيَادٍ.

الف) افعال ثلاثی مجرد عبارات فوق را با خط کشیدن ذیل آنها مشخص کرده و نوع آنها (ماضی، مضارع، امر، معلوم و مجهول) را مشخص کنید.

ب) از بین افعال مذکور موارد ذیل را در جدول قرار داده و کامل کنید.

مضارع مجهول (یک مورد) / ماضی مهموز (یک مورد) / ماضی معلوم سالم (دو مورد)

معنای مجهول	مجهول	معنای معلوم	فعل معلوم متعدی عام	فعل معلوم متعدی خاص	ردیف
زید برده شد	ذهب بزید	زید را بردم	_____	ذهبت بزید	نمونه ۱
رفتن به مدرسه واقع شد	ذهب إلى المدرسة	زید به مدرسه رفت	ذهب زید إلى المدرسة	_____	نمونه ۲
					۱
					۲
					۳
					۴

«کاربـــ شماره ۵ رگ»

بخش: کارگاه صرف   عنوان اصلی: فعل   عنوان جزئی: قواعد مضاعف (قواعد ادغام)

۱- جدول زیر را با توجه به کلماتی که در ستون اول آمده کامل کنید.

ردیف	اصل کلمه	حکم ادغام ^۲	فرآیند ادغام	کلمه پس از ادغام	نوع ادغام ^۲	وزن	معنای کلمه
۱	يَمْدُدُ						
۲	عُدْتُمْ						
۳	مِنَ نَا						
۴	تَعْدُدُوا						
۵	مَمَات						
۶	تَمَسَّكُمُ						
	الشَّمْسِ						

امام صادق (علیه السلام):

«کسی که بدون بصیرت و شناخت کافی، عملی را انجام دهد، مانند کسی است که در مسیر اشتباه حرکت می کند؛ چنین شخصی هرچه تندتر حرکت کند، از مسیر اصلی دورتر می شود.»

۱- وجوب، امتناع و جواز
۲- لفظی، لفظی و کتبی
۳- الکافی، ج ۱، ص ۴۳

چند جرعه از آفتاب...

حجت الاسلام سید محمود دعایی: جریان شهادت مرحوم حاج آقا مصطفی زنه تهاد حالات روحی و فکری، بلکه در تطم برنامه روزمره امام اثر نگذاشت. ایشان ساعتی در روز را برای مطالعه کتاب های جدیدی که به دستشان می رسید اختصاص داده بودند و به عنوان مثال تمامی کتاب های مرحوم دکتر علی شریعتی را مطالعه می کردند و بخصوص به آثار آقای مطهری بسیار علاقه داشتند و آثار ایشان و آقای طالقانی را قبول داشتند. در مورد کتاب های دکتر علی شریعتی نیز معتقد بودند آنقدر ناکه به این آثار اعتراض و حمله می شود، بی مورد است و تا این حد انحراف در میان آن ها وجود ندارد. خاطر م هست که در آن ایام کتاب طلوع انفجار حاج سید جوادی را مطالعه می کردم. حاج احمد آقایی گفتند: وقتی امام از تشییع جنازه فرزندشان بازگشتند، ساعت مطالعه کتاب های روزمره شان بود. کتاب طلوع انفجار را باز کردند و به مطالعه آن پرداختند.

۴

آیت الله حسین نوری: از خصوصیات امام این بود که به کلاس درس خیلی اهمیت می دادند، به طوری که خود ایشان همیشه سرور حاضر می شدند، حتی یک دقیقه هم تاخیر نمی کردند. ایشان در سال های احنق در مدرسه فیضیه تدریس می کردند. در یکی از روزها که ساواک به مدرسه حمله کرده بود، همه طلبه ها حاضر شدند و امام هم طبق معمول، سرورق حاضر شد. وقتی ما با این صحنه روبرو شدیم، فکر کردیم که امروز کلاس تعطیل می شود، اما برخلاف عقیده ما، امام روی خاک ها در صحن حضرت معصومه (س) نشست و مشغول دست دادن شد.

۵

«کاربـــ شماره ۶ـــ رگ»

بخش: کارگاه صرف   **عنوان اصلی:** فعل   **عنوان جزئی:** قواعد مضاعف (فعل مضاعف ثلاثی مجرد)

۱- افعال مضاعف ثلاثی مجرد را در آیات و روایات ذیل پیدا کنید و در جدول قرار داده و کامل کنید.

﴿إِنَّ الصَّغَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾
 بقره ۱۵۸ ﴿

﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ﴾ يوسف ۱۰۵ ﴿

﴿فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ مَنْ اللَّهُ وَفَضْلٍ لَمْ يَمَسْسَهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ﴾ آل عمران ۱۷۴ ﴿

﴿وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾ ۳ماعون ﴿

﴿وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا﴾ فرقان ۷۳ ﴿

ما=ماضی مع=معلوم
 مض=مضارع
 مع=مجهول ام=امر

صیغه سازی «فعل ثلاثی مجرد»				نوع ادغام	شماره صیغه	نوع فعل	وزن	ج. و.و.	فعل
مض.مع.۱۰ (مجزوم)	م.مع.۷	مض.مع.۱۱	ما.مع.۳						
مض.مع.۲ (مجزوم)	م.مع.۱	مض.مع.۲	ما.مع.۸						
مض.مع.۶ (مجزوم)	م.مع.۴	مض.مع.۳	ما.مع.۱۰						
مض.مع.۷ (مجزوم)	م.مع.۱۲	مض.مع.۱۰	ما.مع.۱۲						
مض.مع.۷ (مجزوم)	م.مع.۸	مض.معلوم.۸	ماضی.مع.۲						
مض.مع.۱۴ (مجزوم)	م.مع.۷	مض.مع.۶	ما.مع.۱۱						

«کاربـ شماره ۷—رگ»

بخش: کارگاه صرف	عنوان کلی: فعل	عنوان جزئی: مهموز (قواعد تخفیف)
-----------------	----------------	---------------------------------

۱- جدول زیر را کامل کنید.

ردیف	کلمه قبل از تخفیف	حکم تخفیف	قاعده مربوطه	کلمه پس از تخفیف	وزن	حرف اصلی	صیغه سازی		
۱	اللّٰه						_____		
۲	يَطْئُونَ						<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%;">ام.مع.۱</td> <td style="width: 50%;">مض.مع.۴</td> </tr> </table>	ام.مع.۱	مض.مع.۴
ام.مع.۱	مض.مع.۴								
۳	تَأْسُوا						<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%;">ام.مع.۷</td> <td style="width: 50%;">مض.مع.۱۴</td> </tr> </table>	ام.مع.۷	مض.مع.۱۴
ام.مع.۷	مض.مع.۱۴								
۴	تَسْأَلُهُمْ						<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%;">ام.مع.۸</td> <td style="width: 50%;">مض.مع.۶</td> </tr> </table>	ام.مع.۸	مض.مع.۶
ام.مع.۸	مض.مع.۶								
۵	إِثَار (أثر یاثر)						<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%;">ام.مع.۱۰</td> <td style="width: 50%;">مض.مع.۵</td> </tr> </table>	ام.مع.۱۰	مض.مع.۵
ام.مع.۱۰	مض.مع.۵								
۶	بَارِئ (برأ یبرأ)						<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%;">ما.مع.۱</td> <td style="width: 50%;">ام.مع.۷</td> </tr> </table>	ما.مع.۱	ام.مع.۷
ما.مع.۱	ام.مع.۷								

امام صادق (علیه السلام): «اعراب قلب ها چهار نوع است: رفع و فتح و خفض و وقف؛ پس رفع قلب (بالا بردن آن) در یاد خداست و فتح قلب (گشودن آن) در رضایت اوست و خفض قلب (سقوط آن) در مشغول بودن به غیر اوست و وقف قلب (ایستادن آن) در غفلت از اوست»

«کاربـــ شماره ۸ —رگ»

بخش: کارگاه صرف

عنوان کلی: فعل

عنوان جزئی: قواعد اعلال ۱

۱- با توجه به آیات زیر، به سوالات زیر جواب دهید.

وَدَّرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهُمْ وَعَرَّتَهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكَرَ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلُّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠ انعام﴾

أُذْأَ مِنَّا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَيْنَا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣ صافات﴾

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦ حديد﴾

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاؤُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحْيِكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُكُمْ جَهَنَّمُ يَصَلُّونَهَا فَيَبُئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٨ مجادله﴾

إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧ زمر﴾

الف) افعال معتل ثلاثی مجرد را با خط کشیدن ذیل آنها، مشخص کنید.

ب) از بین افعال مذکور، موارد زیر را در جدول قرار داده و جدول را کامل کنید.

اجوف: یک عدد ماضی صیغه متکلم   مثال: یک عدد امر   ناقص: یک عدد مضارع مجزوم مثبت/دو عدد ماضی

وزن	معلوم و مجهول	باب ثلاثی مجرد	شماره صیغه	شماره قواعد اعلال	حروف اصلی	کلمه	
							۱
							۲
							۳
							۴
							۵

۲- جدول زیر را با توجه به نمونه کامل کنید.

مقصد	فرایند ساختن همراه با ذکر شماره قواعد اعلال	مبدأ اعلال نشده	حروف اصلی	
ص ۶ ماضی قُلْنَ	قاعده ۸ ← قَالْنَ ← قاعده ۱۰ ← قُلْنَ ← قاعده خصوصی ۱ اجوف ← قُلْنَ	قَوْلُنَ	ق و ل	نمونه
ص ۱۳ مضارع مجزوم به لم			ر ش و	۱
ص ۱۴ مضارع			و ث ب	۲
ص ۳ ماضی			ف ر ی ^۹	۳
ص ۹ امر			ن ی ر ^{۱۰}	۴
ص ۹ ماضی			س و ق	۵

امام سجاد (علیه السلام):

« وای بر کسی که یکی هایش بر ده تایی هایش غلبه کند(منظور از یکی ها، گناهان و منظور از ده تایی ها؛ حسنات است.»

^۸ وسائل الشیعه، ج ۱۶، ص ۱۰۳

^۹ مد نظر ما فری است نه فری

^{۱۰} مبدأ ساختن در این مورد، مضارع صیغه ۹ باشد.

موضوع کاربرگ شماره ۹، واژه یابی و واژه شناسی می باشد که با کمک علم لغت انجام می گیرد. قبل تر گفتیم که برای معنای ماده کلمه، به علم لغت نیازمند هستیم لذا اکنون قصد داریم ابتدا نکاتی در مورد علم لغت و بعد خلاصه ای از نحوه کار کردن با کتاب لغت (المنجد با ترجمه بندر ریگی) را خدمت شما عرض کنیم.

نکته ای که لازم به ذکر می باشد این است که در این مجمل فرصتی برای بیان تفصیل مبانی و مسائل اساسی لغت شناسی نمی باشد و فقط به صورت اجمالی ساختار کلی این علم را خدمت شما بیان می کنیم. چنانچه علاقه مند هستید که در این علم اطلاعات کامل تری کسب کنید که البته ضروری هم هست به کتاب ارزشمند «در آمدی بر لغت شناسی» تدوین شده دفتر تدوین متون درسی مرکز مدیریت حوزه های علمیه مراجعه بفرمایید. در این کتاب تفصیلی به مبانی و مفاهیم و مسائل اساسی این علم می پردازد و معاجم مختلف لغوی را معرفی می کند.

مقدمه

نخستین گام برای فهم کلام عربی، آشنایی با معانی کلمات عربی است. یکی از رسالت های علم لغت شناسی، کشف معانی کلمات می باشد. با کسب مهارت های این دانش، می توانیم معانی دقیق کلمات و مفاهیم آیات قرآن کریم و روایات را به دست آوریم.

لغت شناسی

« لغت شناسی عبارتست از؛ دانش کشف معانی واژگان یک زبان با مراجعه به معاجم و دیگر منابع معتبر آن زبان. »

ضرورت این علم

از آنجایی که زیر بنایی ترین مرحله در فهم متون دینی، فهم مفردات و کلمات آن متون است، برای فهم معنای هریک از واژگان، نیازمند آشنایی با مبانی، مفاهیم، مسائل علم لغت و رجوع علمی به معاجم می باشیم. از طرفی هرگونه بد فهمی یا فهم غیر دقیق واژگان ممکن است موجب فهم نادرست دین و احکام آن گردد.

روش های لغت شناسی

لغویان برای فهم معنای واژگان از دو روش «نقل» و «تحلیل» بهره برده اند. آنان در روش «نقد» با شنیدن مستقیم از عرب فصیح و یا تکیه بر گزارش کتاب های پیش از خود، به بیان معنای لغت می پردازند اما در روش «تحلیل»، لغوی به مطالعه درباره کاربردها و معانی متعدد یک واژه و سایر مشتقات آن پرداخته، معنای کلمه را در مجموع کاربردهای مختلف آن، استنباط می کند. از میان این دو روش، روش دوم قابل اعتمادتر است.

منظور از مبانی علم لغت، گزاره‌هایی است که با مراجعه و استناد به آنها می‌توان قواعد و مسایل دانش لغت را استخراج و ارزیابی کرد. این گزاره‌ها در منابعی چون آیات قرآن کریم و احادیث ائمه اطهار علیهم السلام و نیز متون اشعار عربی مانند معلقات سبع و نیز معاجم لغوی و متون ادبی دیگر یافت می‌شوند و با مراجعه به این منابع می‌توان مبانی لغت شناسی و سایر شاخه‌های ادبیات عربی را استخراج کرد. مثلاً با مراجعه به قرآن کریم در می‌یابیم که معانی دو واژه «اعفوا» و «اصفحوا» با وجود شباهت بین آنها، بایکدیگر تفاوت‌هایی نیز دارند و نمی‌توان آن دو را به یک معنا دانست؛ زیرا وقتی خداوند حکیم، دو کلمه را کنار هم ذکر می‌کند، یا معنایی متفاوت دارند و یا دومی توضیح برای اولی می‌باشد، مگر اینکه مقصودش تأکید باشد و او بدون دلیل، کلمه‌ای را تکرار نمی‌کند. پس اگر از آیه فهمیدیم این دو کلمه به یک معنا نیستند، بر اساس این گزاره و گزاره‌های مشابه در قرآن کریم، نظریه «عدم ترادف» در قرآن شکل می‌گیرد که در صورت پذیرش می‌تواند از مبانی این علم به شمار آید.

مفاهیم اساسی علم لغت

منظور از مفاهیم اساسی، مفاهیمی است که داشتن تصویری از آنها برای یادگیری اصطلاحات علم لغت شناسی لازم است.

۱. معنا: مفهوم و تصویری است که در هنگام شنیدن لفظ، در ذهن، نقش می‌بندد.
۲. وضع: قرار دادن لفظی برای یک معنا؛ مثلاً: وضع و قرار دادن لفظ قلم برای چیزی که به وسیله آن می‌نویسند.
۳. ماده کلمه: اجزای تشکیل دهنده یک کلمه. مثلاً: «ک ت ب» ماده کلمه کتاب و مکتب می‌باشد.
۴. هیأت: هر کلمه علاوه بر ماده اصلی یک شکل ظاهری دارد که به آن هیأت می‌گویند. در بعضی از کلمات (مانند مشتقات) به غیر از ماده، هیأت آن نیز بخشی از معنا را به دوش می‌گیرد. کلمه کاتب ماده آن به معنای نوشتن و هیأت آن بر معنای فاعل بودن آن دلالت دارد.

مسائل اساسی لغت شناسی

مسایل اساسی و مختلف لغت شناسی را در یک تقسیم کلی می‌توان به شرح ذیل بیان نمود:

«اشتقاق، اشتراک لفظی و معنوی، اضداد، ترادف، حقیقت و مجاز»

معجم «المنجد فی اللغة»

این کتاب ارزشمند اثر لوئیس معلوف (ت ۱۹۴۶م) از روحانیون مسیحی لبنانی می‌باشد. او کتاب المنجد فی اللغة را در سال ۱۹۰۸ میلادی جمع‌آوری کرد و تألیف کرد. پس از او شخصی به نام فریدنال توتل در سال ۱۹۵۶ میلادی، آن را طبقه‌بندی کرد.

المنجد فی اللغة با تلاش‌های شبانه‌روزی محقق آقای محمد بندر ریگی برای استفاده فارسی‌زبانان به فارسی ترجمه شده است. در ترجمه، واژگان قرآنی از قلم افتاده اضافه شدند و برای کلمات اسلامی از قرآن و نهج البلاغه، استشهاد آورده شده است.

این کتاب یکی از منظم‌ترین معاجم لغوی است و مطابق ترتیب الفبایی فاء الفعلف عین الفعل و لام الفعل از جهت کلمات بسیار دقیق چیده شده است.

توضیحاتی درباره روش چینش کلمات در این کتاب

- این کتاب، در شرح معانی کلمات اسلوب خاصی را با ذکر شماره مشخص می کند، تعداد شماره های ذیل هر ماده، بیان گر تعداد اصول معانی مختلف آن ماده است.
- هریک از مشتقات با رنگ قرمز در کتاب مشخص شده اند و حدود معانی و تفسیر هر کلمه تا جایی است که به یک کلمه قرمز دیگر برسد.
- اگر ماده دارای مشتقات صرفی همچون اسم فاعل و اسم مفعول و... باشد را ذکر می کند.
- مصادر ثلاثی مجرد هر فعل، به صورتی اسمس منصوب در ابتدای ماده و پس از ذکر فعل آورده شده است.
- جمع های مکسر در صورتی که برای یک ماده وجود داشته باشد پس از ذکر هر اسم آورده می شود.
- در بسیاری از موارد، به مونث بودن اسم های مونث غیر لفظی اشاره شده است مانند: «الکأس» مونثه.

ویژگی های این کتاب

۱. استفاده آسان برای مبتدیانی که در حال آموختن زبان عربی هستند.
۲. فراوانی واژگان و وجود کلمات جدید.
۳. استفاده از تصاویر برای توضیح برخی از لغات مشکل
۴. استفاده از رموز
۵. پرهیز از طرح و بررسی آرای لغویان و اختصار مفید در شرح الفاظ.

مراحل استخراج لغات از معجم المنجد فی اللغة

• گام اول: مدخل یابی

اولین مرحله در مراجعه به معاجم، شناخت ماده اصلی کلمه می باشد. در مراجعه به معاجم برای پیدا کردن مکان کلمه مورد نظر، شناخت ماده اصلی کلمه لازم است. کلمات در علم صرف به صحیح، مهموز، معتل و مضاعف تقسیم می شوند. در کلمات صحیح، حروف اصلی مشخص است و در باقی اقسام کلمات در مواردی که اعلال ندارد مانند صیغه های اول، پیدا کردن اصل صرفی آسان است. اما در کلماتی که مشمول تصریفات خاصی همچون ابدال، اعلال، ادغام و حذف شده اند، دشوارتر خواهد بود.

راهکارهایی که به تشخیص حروف اصلی کلمه کمک می کنند عبارتند از:

۱. هیأت صرفی: برخی کلمات به واسطه قالب مشخصی که بیان گر هیأت صرفی و شکل ظاهری آنهاست، حروف اصلی و زائدشان مشخص می شود مثل اسم فاعل، اسم مفعول و اسم آلت و اسم مکان و...پ
۲. شناخت قواعد اعلال و ابدال و وزن
۳. رجوع به کلمات هم جنس
۴. شناخت ده حرف زائد: حروف زائد موجود در کلمات عبارتند از: «س،ء،ل،ت،م،و،ن،ی،ه،ا» که در کلمه «سألتونیها» قابل یادسپاری است. از روی این حروف می توان به حدس یا احتمال نسبتاً قوی در تشخیص حروف اصلی و زاید دست یافت.

۵. رجوع به لغت نامه های معاصر که به ترتیب هیأت کلمات است نه ماده یذهب را در یاء آورده و به ترتیب حروف کلمه است.

۶. و شاید راه حل هایی دیگر...

نکته: توجه داشته باشید که مدخل ها در معجم المنجد فی اللغة، براساس حروف الفبا و با توجه به حروف اصلی مرتب شده اند.

• گام دوم: یافتن مهم ترین نکات ادبی در منابع لغوی

یکی از مهمترین مسائل دانش لغت شناسی، وجود موضوعات مختلف در منابع لغوی است. یکی از این موضوعات، نکات مهم ادبی است. از این رو نیازمندی های دو دانش صرف و نحو به دانش لغت، از جایگاه ویژه ای برخوردار بوده و می توان با اندک تأملی در منابع لغوی، بسیاری از این نیازمندی ها را پاسخ گفت. به برخی از این موارد اشاره می کنیم:

۱. متعدی یا لازم بودن فعل

۲. مذکر یا مونث بودن اسم

۳. شناخت مصادر ثلاثی مجرد یک فعل

۴. شناخت ابواب ثلاثی مزید یک ماده و فعل

۵. یافتن مشتقات صرفی یک ماده

۶. و...

❖ خلاصه ای از مهمترین نکات صرفی و نحوی در کتاب المنجد:

۱. افعال لازم و متعدی به گونه ای خاص از هم تمییز داده شده اند. بدین شکل اگر ضمیر یا اسم ظاهری به عنوان مفعول به پس از فعل آورده شود آن فعل متعدی است و اگر به فاعل فقط اکتفا شود، آن فعل لازم است. نوع تعدیه و تعداد مفعول به نیز مشخص شده اند. به مثال های ذیل توجه بفرمایید:

مثال ۱: نمونه فعل لازم: رهن رهنا الشیء

مثال ۲: نمونه فعل متعدی به نفسه یک مفعولی: اَمِنَ - اَمْنًا ه

مثال ۳: نمونه فعل متعدی به نفسه دو مفعولی: سَمِيَ الرَّجُلُ زَيْدًا

و...

۲. این کتاب اسم فاعل را با علامت «فا» و اسم مفعول را با علامت «مفع» مشخص کرده است. در ضمن علائم اختصاری کتاب با معنایش درج ۱، ص هفت کتاب المنجد به صورت جدولی آمده است.

۳. مصادر ثلاثی مجرد هر فعل، به صورت اسم منصوب در ابتدای هر ماده (پس از ذکر فعل) آمده و ممکن است یک یا چند مصدر داشته باشد.

۴. چنانچه اسمی، جمع مکسر داشته باشد، پس از ذکر اسم با علامت «ج» آمده است. و همچنین مفرد کلمات جمع با علامت «م» آمده است و علامت «جج» گویای وجود جمع الجمع برای آن است.

۵. در بسیاری از موارد، به تأنیث اسم های مونث غیر لفظی اشاره شده است. مثلاً در مورد «الكأس»: مونثه

اسلوب شرح معنی کلمات در کتاب المنجد:

❖ در هر ماده اصول معنایی آن مشخص شده است! به این ترتیب که ابتدا با ذکر شماره، اصول معنایی آن ماده آمده است. سپس تعداد شماره های ذیل هر ماده و در نهایت مشتقات مختلف هر ماده بیانگر تعداد اصول معانی مختلف آن ماده است. مثلاً: برای ماده «حمد» سه شماره آورده است یعنی سه اصل معنایی دارد و به عبارتی به این معناست که هر شماره به همراه مشتقاتی که ذیل آن شماره آمده است یک اصل معنایی واژه حمد را دارا می باشند.

حَمِدًا: حَمِدَ يَحْمَدُ حَمْدًا و مَحْمَدًا و مَحْمِدًا و مَحْمَدَةً و مَحْمِدَةً: او را مدح و ستایش کرد، بر او ثنا فرستاد

حَمِدًا ۲: حَمِدَ يَحْمَدُ حَمْدًا و مَحْمَدًا و مَحْمِدًا و مَحْمَدَةً و مَحْمِدَةً: به خاطر آن کار به او پاداش داد

حَمِدًا ۳: الحُماد و الحُمادی: نهایت و حدِ آخرِ تلاش و کوشش

❖ روش یافتن و دسترسی به افعال مضاعف:

الف) در صورتی که فعل مضاعف ثلاثی باشد، آن را قبل از افعال مختوم به همزه جستجو می کنیم؛ مثلاً فعل «همم» را قبل از فعل «همأ» می یابیم بنابراین چنانچه به خیال اینکه حروف اصلی آن «همم» است، بخواهیم آن را بعد از «همَل» بگردیم، خطاست.

ب) اگر فعل مضاعف رباعی باشد، باید آن را به اصلش یعنی ثلاثی مجرد مضاعف برگردانیم بدین ترتیب مثلاً کلمه «صمصم» به «صَمَم» و «ململ» به «مَلَل» که اصل آن ثلاثی مضاعف است، برمی گردد. همچنین برای پیدا کردن افعال رباعی غیر مضاعف باید سه حرف اصلی نخستین آن را در بین لغات پیدا کنیم مثلاً «دحرج» را باید «دحر» در بین لغات جستجو کنیم.

❖ برای جلوگیری از تکرار واژه ای که دارای معانی متعدد است، این گونه عمل کرده است: اگر فعل باشد، علامت «ا» و اگر غیر فعل باشد، علامت «ا» استفاده کرده است. مثلاً: الروح: الفرح اا الراحة

❖ د) علامت (*) بعد از کلمه، نشانه آن است که همان کلمه در فصل (اصل معنایی) دیگری از ماده اش، معنای دیگری دارد. مثلاً «الأمیر» در ماده أمر این گونه معنا شده است:

۲-.... الأمیر*: ج أمرا: مشاور ۳-.... الأمیر*: امر دهنده ۵-.... الأمیر*: ج أمرا: همسایه

❖ از دیدگاه مولف، کلماتی که پس از فعل قرار می گیرند لزوماً به معنای قید برای آن فعل نیستند مثلاً: «راث روثا الفرس» به معنای دفع فضولات، اختصاص به اسب ندارد بلکه فعل «راث» برای هر حیوان چهارپایی استعمال می شود. ❖ هریک از مشتقات آورده شده در کتاب، با رنگ قرمز مشخص شده اند.

منبع: کتاب در آمدی بر لغت شناسی / انتشارات دفتر تدوین متون درسی مرکز مدیریت حوزه های علمیه

؛ اصول معنایی همان معنای اصلی مشترکی هست که در تمام مشتقات یک واژه وجود دارد. مانند معنای «سبکی و سرعت در حرکت و صدا» که در تمام مشتقات واژه «هف» وجود دارد؛ مثلاً: الهفیف: حرکت سریع، الهف: ابر سبک و ابری، الريح الهفافة: بادی که به نرمی می وزد (معنای سبکی در حرکت باد وجود دارد)

۱- با استفاده از کتاب لغت (المنجد بندر ریگی) جدول زیر را کامل کنید.

کلمه	وزن صیغه ۱ مضارع	حروف اصلی	لازم متعدی	مصدر اصلی	اسم فاعل	اسم مفعول	حرکت همزه امر	معنای لغت
۱	ما تَسْبِقُ							
۲	أَسْكِنُوهُنَّ							
۳	يَعْمَهُونَ							
۴	تَصْطَلُونَ							
۵	لَمْ تَضِرْ							
۶	وَجَمْنَا							
۷	كَذَّ							
۸	تَدْفِنَ							
۹	وَطَّتْ							
۱۰	وَكَفْتُمْ							
۱۱	لَمْ تَضِرْ							
۱۲	وَجَمْنَا							

«کاربـــــــ شماره ۱۰—رگ»

بخش: کارگاه صرف   عنوان کلی: اسم   عنوان جزئی: حالات فعل مضارع (مجزوم، منصوب، مؤکد)

۱- از بین آیات ذیل افعال مضارع معلوم ثلاثی مجرد را پیدا کنید و به ترتیب در ردیف اول جدول قرار داده و بقیه جدول را بر اساس آن تکمیل کنید.

...وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدٌ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠ حج﴾

وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢ بقره﴾

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢ فاطر﴾

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَا تَهُمُ تَأْوِيلَهُ كَذَّابٌ أَذِينَ مِنَ قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩ يونس﴾

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠ بقره﴾

صیغه سازی (فعل ثلاثی مجرد)				وزن	حروف اصلی	فعل	
مؤکد خفیفه	مؤکد ثقیله	مضارع مجزوم به لم	مضارع منصوب به أن				
مض.مع.۱۲	ام.مع.۱۱	مع.۵	مع.۴				۱
ام.مع.۵	مض.مع.۶	مع.۹	مع.۱۰				۲
مض.مع.۴	ام.مع.۱۰	مع.۶	مع.۳				۳
ام.مع.۱۰	مض.مع.۳	مع.۱۴	مع.۱۳				۴
مض.مع.۹	ام.مع.۷	مع.۱۰	مع.۱۲				۵
ام.مع.۱۴	مض.مع.۹	مع.۱	مع.۸				۶

«کاربـــ شماره ۱۱ — گ»

بخش: کارگاه صرف

عنوان کلی: فعل

عنوان جزئی: ابواب غیر ثلاثی مجرد

۱- در بین آیات زیر افعال غیر ثلاثی مجرد (ثلاثی مزید و رباعی) را پیدا کرده و به ترتیب داخل جدول قرار داده و جدول را تکمیل نمایید.

۱- وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِيَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨ بقره﴾

۲- رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥ مريم﴾

۳- فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٧ رحمن﴾

۴- وَإِذْ عَدُوَّتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١ آل عمران﴾

۵- إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٧ ملك﴾

۶- أَفِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحْيِفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ أَلَّا يَكْفِيَ اللَّهُ وَالظَّالِمُونَ ﴿٥٠ نور﴾

۷- أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَّا يَسْتَوُونَ ﴿١٨ سجده﴾

۸- اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨ رعد﴾

۹- يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَّا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨ نبا﴾

۱۰- لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَّا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطٍ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دَعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿١٤ رعد﴾

۱۱- وَأَسْرَبُوا قَوْلَكُمْ أَوْ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣ ملك﴾

۱۲- وَنَادُوا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَا كَثُونَ ﴿٧٧ زحرف﴾

۱۳- كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩ مائده﴾

۱۴- بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦ نمل﴾

۱۵- وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَانَمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ ﴿١٢٥ أنعام﴾

۱۶- فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢ هود﴾

۱۷- إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْمَعُونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنثَىٰ ﴿٢٧ نجم﴾

باب	شماره صیغه	نوع (ماضي، مضارع، امر و مصدر)	حروف اصلي	كلمه	
					١
					٢
					٣
					٤
					٥
					٦
					٧
					٨
					٩
					١٠
					١١
					١٢
					١٣
					١٤
					١٥
					١٦
					١٧
					١٨
					١٩
					٢٠

۱- جدول ذیل را بر اساس افعالی که از آیات و روایات انتخاب و در جدول قرار داده شده را با استفاده از کتاب لغت و ترجمه آیات مذکور، تکمیل نمایید.

۱- يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا ﴿طَلَق﴾ ای پیامبر! هر زمان خواستید زنان را طلاق دهید، در زمان عده، آنها را طلاق گویند (زمانی که از عادت ماهانه پاک شده و با همسرشان نزدیکی نکرده باشند)، و حساب عده را نگه دارید؛ و از خدایی که پروردگار شماست بپرهیزید؛ نه شما آنها را از خانه‌هایشان بیرون کنید و نه آنها (در دوران عده) بیرون روند، مگر آنکه کار زشت آشکاری انجام دهند؛ این حدود خداست، و هر کس از حدود الهی تجاوز کند به خویشتن ستم کرده؛ تو نمی‌دانی شاید خداوند بعد از این، وضع تازه (و وسیله اصلاحی) فراهم کند!

۲- أَسْكُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِضَعْفِهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أَوْلَاتٍ فَحَمَلٌ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأُمَمٌ وَأَنْتُمْ رَايَيْتُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمُ فَمَسْرُومٌ فَسَرِّعِي لَهُ الْخُزْيَ ﴿طَلَق﴾ آنها (زنان مطلقه) را هر جا خودتان سکونت دارید و در توانایی شماست سکونت دهید؛ و به آنها زیان نرسانید تا کار را بر آنان تنگ کنید (و مجبور به ترک منزل شوند)؛ و اگر باردار باشند، نفقه آنها را بپردازید تا وضع حمل کنند؛ و اگر برای شما (فرزند را) شیر می‌دهند، پاداش آنها را بپردازید؛ و (درباره فرزندان، کار را) با مشاوره شایسته انجام دهید؛ و اگر به توافق نرسیدید، آن دیگری شیردادن آن بچه را بر عهده می‌گیرد.

۳- وَإِذْ أَسْرَأَ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَرْوَاحِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضُهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِي الْعَلِيمُ الْحَبِيرُ ﴿تَحْرِيم﴾ (به خاطر بیاورید) هنگامی را که پیامبر یکی از رازهای خود را به بعضی از همسرانش گفت، ولی هنگامی که وی آن را افشا کرد و خداوند پیامبرش را از آن آگاه ساخت، قسمتی از آن را برای او بازگو کرد و از قسمت دیگر خودداری نمود؛ هنگامی که پیامبر همسرش را از آن خبر داد، گفت: «چه کسی تو را از این راز آگاه ساخت؟» فرمود: «خداوند عالم و آگاه مرا باخبر ساخت!»

۴- وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنَ الدِّينِ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿نُور﴾ و هنگامی که اطفال شما به سن بلوغ رسند باید اجازه بگیرند، همان گونه که اشخاصی که پیش از آنان بودند اجازه می‌گرفتند؛ این چنین خداوند آیاتش را برای شما بیان می‌کند، و خدا دانا و حکیم است!

۵- إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ﴿۱ انشقاق﴾ در آن هنگام که آسمان (کرات آسمانی) شکافته شود.

۶- وَلِكُلِّ وُجْهَةٍ هُمْ مَوْلَاهَا فَاسْتَبِقُوا الْحَيْرَاتِ أَلَيْسَ مَا كُتِبَ عَلَيْكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿بقره﴾ هر طایفه‌ای قبله‌ای دارد که خداوند آن را تعیین کرده است؛ (بنابراین، زیاد در باره قبله گفتگو نکنید! و به جای آن،) در نیکی‌ها و اعمال خیر، بر یکدیگر سبقت

جویید! هر جا باشید، خداوند همه شما را (برای پاداش و کیفر در برابر اعمال نیک و بد، در روز رستاخیز)، حاضر می‌کند؛ زیرا او، بر هر کاری تواناست.

نمونه: إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ﴿١﴾ انفطار ﴿١﴾ آن زمان که آسمان (کرات آسمانی) از هم شکافته شود.

معنای باب	باب	معنای غیر ثلاثی مجرد	فعل غیر ثلاثی مجرد	معنای ثلاثی مجرد	فعل ماضی ثلاثی مجرد ص ۱	حروف اصلی	
مطاوعه	انفعال	شکافته شد آن	انْفَطَرَتْ	شکافت (آن را)	فَطَرَ	ف ط ر	نمونه
			لَا تُخْرِجُوهُنَّ				۱
			يَتَعَدَّ (حُدُودَ اللَّهِ)				۲
			لَا تُضَارُّوهُنَّ				۳
			تَعَاَسَرْتُمْ				۴
			عَرَفَ				۵
			اسْتَأْذَنَ				۶
			انْشَقَّتْ				۷
			فَاسْتَبِقُوا				۸

خداوند متعال:

«هیچ بنده ای از بندگانم به سوی من تقرب نمی‌جوید به چیزی که محبوب تر باشد نزد من، از چیزهایی که بر او واجب کرده‌ام. سپس با نوافل (مستحبات) تقرب می‌جوید تا او را دوست بدارم. هنگامی که او را دوست داشتیم، گوش او خواهم بود که با آن می‌شنود، و چشمی که با آن می‌بیند، و زبانی که با آن سخن می‌گوید و دستی که با آن می‌گیرد. اگر مرا بخواند، اجابت کنم و اگر در خواستی نماید، عطا کنم»^{۱۲}

حجت الاسلام آشتیانی: امام برای تمام ساعات شبانه روز خود برنامه خاص داشتند، به طوری که ساعات مطالعه، عبادت و نیایش، رسیدگی به امور مسلمین و مملکت اسلامی، خواب و حتی امور شخصی ایشان، برنامه و زمان مشخص داشت و همین امر باعث شده بود ایشان از تمامی ساعات عمر پر برکت خود به نحو احسن بهره گرفته و روحی والا و دور از توصیف داشته باشند. امام اوقات روز را به گونه ای تقسیم کرده بودند که نه تنها روزنامه های صبح و عصر را میخواندند، بلکه توجه خاصی نسبت به مطالب منتشر شده از سوی رسانه های گروهی هم داشتند، به طوری که تقریباً تمامی برنامه های رادیو و تلویزیون و نشریات داخلی را کنترل می کردند.

حجت الاسلام سید علی غیوری: مهمترین ویژگی امام تطم ایشان بود. من در طول تحصیلاتم احدی را مانند ایشان جدی و مرتب ندیدم. بیچ گاه اتفاق نیفتاد که بدون مطالعه قبلی درس بگویند. فوق العاده به درس مقید بودند. برای مثال وقتی یک دوره اصول را در مسجد سلطانی قم شروع فرمودند که چهار سال و نیم طول کشید، در طول این مدت غیر از روزهای تعطیل سال، فقط دو روز درس را تعطیل کردند که یک روز آن را کسالت داشتند.

همسر شهید محلاتی: یک بار در همان اوایل درس حضرت امام که ایشان برخی نکات اخلاقی را می فرمودند، حاج آقا برای ما نقل کردند که امروز حضرت امام در درس فرمودند که طلبه های متاهل نباید شب ها مطالعه کنند. بلکه شب ها را به رسیدن به امورات مترل و رسیدگی به زن و فرزند گذرانده و سحر ها را به مطالعه اختصاص دهند.

«کاربـــ شماره ۱۳ — رگ»

بخش: کارگاه صرف   عنوان کلی: اسم   عنوان جزئی: قواعد اعلال مختص اسم

۱- جدول زیر را مانند نمونه تکمیل نمایید.

اسم	حروف اصلی	وزن	نوع اسم	قواعد اعلال	مصدره نوعی	مصدر مره	مصدر صناعی	مصدر میمی
۱ طائف	ط ی ف	فاعل	صحیح	طایف ← قاعده ۱ ← طائف	طَيْفَه	طَيْفَه	طَائِفِيَه	مَطَاف
۲ مشاء								
۳ احتیاج								
۴ الترائب								
۵ أوابد								
۶ تَوَلَّيْكَ								
۷ الأرائك								
۸ خائفین								
۹ الریاح								
۱۰ بلاء								

امیرالمومنین علی علیه السلام بر فراز منبر فرمود: «هیچ یک از شما مزه ایمان را نچشد تا اینکه بداند آنچه به او برسد، امکان نداشت که از او بگذرد؛ و آنچه از او بگذرد، امکان نداشت به او برسد»^۱

^۱ منقوص - ممدود - مقصور - صحیح و شبه صحیح
اصول کافی/ج ۳/ص ۱۳۶

«کاربـــ شماره ۱۴ رگ»

بخش: کارگاه صرف   عنوان کلی: اسم   عنوان جزئی: مشتقات اسم

۱- جدول زیر را تکمیل نمایید.

کلمات خواسته شده		نوع مشتق	وزن	حروف اصلی	کلمه	
صیغه مبالغه	اسم زمان	اسم مفعول	اسم فاعل		آتیک	۱
اسم مکان	صیغه مبالغه	اسم فاعل	اسم مفعول		مفتری	۲
اسم زمان	صفت مشبهه	اسم فاعل	اسم مبالغه		خوآن	۳
اسم تفضیل	اسم فاعل	اسم زمان	صفت مشبهه		ولی	۴
اسم فاعل	اسم مفعول	اسم تفضیل	اسم مکان		مدخل	۵
اسم مفعول	اسم فاعل	اسم آلت	اسم تفضیل		اردلون	۶
اسم تفضیل	اسم مکان	اسم مفعول	اسم آلت		میزان	۷
اسم تفضیل	اسم مفعول	اسم مکان	اسم فاعل		ضاربین	۸
اسم زمان	اسم مفعول	اسم فاعل	اسم تفضیل		آدنی	۹
اسم تفضیل	اسم مکان	اسم فاعل	اسم مبالغه		کفور	۱۰

«کاربـــ شماره ۱۵ —رگ»

بخش: کارگاه صرف   عنوان کلی: اسم   عنوان جزئی: اسم های متصرف

۱- جدول زیر را تکمیل نمایید.

	کلمه	وزن	نوع متصرف	کلمات خواسته شده
۱	یدی			جمع مونث سالم
				مصغر
۲	ضالین			جمع مونث سالم
				مثنی
۳	سجود			جمع مونث سالم
				مثنی
۴	سماوات			منسوب
				مصغر
۵	رؤید			جمع مونث سالم
				مثنی
۶	دری			جمع مذکر سالم
				مثنی
۷	کرتین			جمع مذکر سالم
				مثنی
۸	أسماء			جمع مونث سالم
				مثنی
۹	بُنّی			جمع مذکر سالم
				منسوب
۱۰	سامری			جمع مونث سالم
				مثنی

مرحله دوم: تجزیه و ترکیب

خوب به بخش دوم کارگاه خوش آمدید. اکنون قصد داریم وارد مرحله تجزیه و ترکیب بشویم.

مهمترین نکته در یادگیری تجزیه و ترکیب، تمرین و ممارست است و نمی توان روشی را یافت تا بدون تمرین در این امر، تبحر پیدا کرد. اما لازم است تمرینات در ابتدای کار دارای چارچوبی مشخص باشد به این معنا که نوآموز بداند که چه مواردی را در تجزیه و ترکیب در نظر بگیرد و آن موارد را بر جمله مورد نظر تطبیق بدهد.

نحوه کار:

نمودار «راهنمای تجزیه و ترکیب» تهیه شده در سایت طلگی تا اجتهاد را دانلود کرده و آن را در کنار خود قرار داده و با کمک آن شروع به تجزیه و ترکیب کنید. و به مرور زمان سعی کنید موارد نمودار را به صورت ذهنی پیاده کنید و مطمئن باشد که در مدت کوتاهی به تمام نمودار مسلط خواهید شد.

« جدول بودجه بندی هر کاربرگ کارگاه تجزیه و ترکیب »

کاربرگ	آیه، روایت، شعر
۱	سوره حمد، آیه ۱، ۲
۲	سوره، حمد، آیه ۳، ۴
۳	سوره حمد، آیه ۵، ۶
۴	سوره حمد، آیه ۷
۵	حدیث نبوی «أنا مدینه العلم...»
۶	حدیث امام صادق «مَنْ سَعَى فِي حَاجَةٍ لِأَخِيهِ...»
۷	حکمت ۷۶ نهج البلاغه
۸	اشعار مصنف/باب مفعول مطلق/بیت ۱
۹	اشعار مصنف/باب اشتغال/بیت ۴
۱۰	سوره عصر

«ترکیب جمله»

	عبارت	ترکیب	ترجمه نسبتاً دقیق
۱			
۲			
۳			
۴			
۵			

حسن خ _____ «نکاتی درباره سوره عصر» _____ تام

در ابتدای سوره عصر، خداوند بلند مرتبه قسم به عصر و زمان می خورد که مفسرین آن را به عصر پیامبر و عصر ظهور تفسیر کردند که در آن زمان حق که معنای آتم و اکمل آن دین مبین اسلام است، بر جهان مستولی شد و می شود. و بعد خداوند با چهار تأکید دیگر خاسر بودن انسان ها را بیان می کند. همان طور که می دانید، خسران و ضرر باهم متفاوت است؛ «ضرر» یعنی من اول سال پنجاه میلیون تومان سرمایه داشتم، کاسی کردم، زحمت کشیدم، سال بعد، همه حسابها را می رسم، می بینم، سود که نکردم هیچ، یک میلیون تومان نیز از سرمایه کم شده است. این را «ضرر» می گوید. اما اگر دیدم تمام سرمایه ام از دست رفته، یک میلیون نیز بدهکار شده ام، این را «خسارت» می گوید. یعنی همه سرمایه ها تباه، خاکستر و دود شد. و «عمر» سرمایه عظیم انسان است. خداوند متعال یک برنامه ۴ ماده ای را به انسان عرضه می کند که اگر انسان، عمر خود را برای عمل به این چهار ماده به کار نیندد، دچار خسران شده و شقاوت و بدبختی در دنیا و آخرت را برای او به ارمغان می آورد. اما آن چهار اصل چیست که باید تمام عمر خودمان را برای آن مصرف کنیم؟

۱- ایمان به حق ۲- عمل به حق ۳- توصیه به حق ۴- توصیه به صبر در راه حق

نکته ای که باید مد نظرمان باشد این است که همه ی موارد مذکور باید باهم و در کنار هم انجام گیرد. اما یک اصل دیگر نیز مقدم بر موارد چهارگانه مذکور است و آن «شناخت حق» است! ما برای ایمان به حق و عمل به آن و... باید ابتدا حق (اسلام) را بشناسیم. والسلام علیکم

